

«Εδουάρδου Γίββωνος, *Ιστορία της Παρακμής και Πτώσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας*, κεφάλαιο 15»: μεταφραστικό εγχείρημα.

Αικατερίνη Βούλγαρη*

Περίληψη: Το επίπονο έργο της μετάφρασης περιλαμβάνει πολλές διαστάσεις με βάση: α. Το αρχικό-πρωτότυπο κείμενο, β. Τον μεταφραστή, ως μέσο πρόσληψης, γ. Το μετάφρασμα, ως αποτέλεσμα και αυτόνομο έργο. Η παρούσα μελέτη για το πλέγμα εμπειρικής αφήγησης και δημιουργικής φαντασίας συνιστά μεταφραστικό εγχείρημα επί ιστορικού κειμένου λογοτεχνικών αξιώσεων. Η φύση και η κατανόηση της Ιστορίας μπορούν να ακολουθήσουν το μοντέλο που ερμηνεύει την εξιστόρηση (ιστορία): Μια αρχική κατάσταση ακολουθείται από την ανάπτυξή της, για να καταλήξει κάπου. Επιπλέον, η συγγραφή Ιστορίας δύναται να μελετηθεί όχι μόνο ως αναπαράσταση της πραγματικότητας, αλλά και ως λογοτεχνικό τεχνούργημα. Ο άγγλος ιστορικός Edward Gibbon, με το κλασικό του έργο *Η Ιστορία της Παρακμής και Πτώσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας* –η αρχική εξάτομη έκδοση του οποίου ολοκληρώθηκε σε περίοδο δώδεκα ετών (1776-1788)– συνέδεσε το όνομά του με τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Κανείς από τους προκατόχους του δεν είχε επιδιώξει τη σύνθεση αρχαίας ιστορίας επί τη βάσει ενδελεχούς ανασκόπησης όλων των διαθέσιμων πηγών, αλλά και υπό μορφή λογοτεχνικής αφήγησης. Η προσπάθεια αποκωδικοποίησης του Edward Gibbon, συγγραφέα με «σιδερένια πειθαρχία» (Brown: 1992, 2000: 35), συνιστά πρόκληση διανοητική και μορφωτική, άσκηση στην τέχνη του λόγου και στην υπομονή. Η κωδικοποίηση εκ νέου στη γλώσσα-στόχο προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, προσεκτική ανάλυση των στρατηγικών χρήσης της γλώσσας στο κείμενο-πηγή και την πνευματική οικείωση από τον μεταφράζοντα του μεταφραζομένου: του λογίου του 18ου αιώνα που είχε «την πολυτέλεια της πρόσβασης στο ιδεώδες corpus των πρωτότυπων κειμένων της Weltliteratur» (Τσούτσουρα, 1997: 109).

Abstract: The arduous task of translation involves many dimensions on the basis of: a. The original text, b. The translator as a medium of perception, c. Translation, as a result and an autonomous piece of work. The present study on the grid of empirical storytelling and creative imagination constitutes a translation project on a historical text with literary claims. The nature and understanding of History can follow the model which interprets the narration (story): An initial state is followed by its development, to end somewhere. Moreover, History writing may be studied not only as a representation of reality, but as a literary artefact. The English historian Edward Gibbon, with his classic work *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* –the original six-volume publication of which was completed in a period of twelve years (1776-1788)– associated his name with the Roman Empire. None of his predecessors had pursued the ancient history composition based on a thorough review of all available resources, but also in the form of a literary narrative. The

* MEd, MSc, Ph.D., μέλος Ε.ΔΙ.Π. (Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό) Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Παν/μίου Θεσσαλίας, Αργοναυτών-Φιλελλήνων, 38221, Βόλος, kvoulgari@uth.gr

attempt to decode Edward Gibbon, an author of “iron discipline” (Brown, 1992, 2000: 35), constitutes an intellectual and educational challenge, an exercise in the art of language and patience. The recoding in the target language requires, inter alia, a careful analysis of language use strategies in the source text, and the spiritual familiarity with the translated author: the 18th century scholar who had “access to the ideal corpus of the original texts of Weltliteratur” (Tsoutsoura, 1997: 109).

Λέξεις-κλειδιά: Γίββων, Ιστορία, *Παρακμή και Πτώση*, μετάφραση, κείμενο-πηγή, γλώσσα-στόχος

Keywords: Gibbon, History, *The Decline and Fall*, translation, source text, target language

Εισαγωγή

Η Ρωμαϊκή Ιστορία (*Παρακμή και Πτώση*) και τα *Απομνημονεύματα* (1796) (*Memoirs of My Life and Writings/ Miscellaneous works*) του Εδουάρδου Γίββωνος έχουν καθιερωθεί ως κλασικά στους κανόνες αγγλικής λογοτεχνίας και ιστορικών έργων.¹ Ο λόγιος-ιστορικός Γίββων απέδιδε ιδιαίτερη σημασία στην ορθή χρήση της γλώσσας, γεγονός που επιβεβαιώνει η μελέτη των αναθεωρήσεων που έγιναν στον πρώτο τόμο του έργου έξι χρόνια μετά την αρχική του έκδοση. Αντιπαραβάλλοντας τα δεκατέσσερα πρώτα κεφάλαια στις δύο εκδόσεις, ο Bury διαπίστωσε ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι αλλαγές έγιναν όχι χάριν διόρθωσης ανακριβειών στα γεγονότα, αλλά χάριν μεγαλύτερης ακρίβειας στην έκφραση: προσεκτική ισορροπία ήχου και γλωσσικής

αίσθησης, σε μια προσπάθεια να βελτιωθεί το ύφος ενός έργου που είχε ήδη κερδίσει καθολική αναγνώριση.²

Το ύφος ενός συγγραφέα πρέπει να είναι η εικόνα του νου του, αλλά η επιλογή και κατοχή της γλώσσας είναι ο καρπός άσκησης. Έγιναν πολλές δοκιμές προτού μπορέσω να επιτύχω τον ενδιάμεσο τόνο μεταξύ ανιαρού χρονικού και ρητορικού λόγου.³

Η καθολική αναγνώριση της συνεισφοράς του Γίββωνος, ενός λάτρη των βιβλίων,⁴ στη χάρη και στην κομψότητα της

² Dillon-Smith, 1982: 468. Όπως επισημαίνει ο Κυρτάτας (2002: 199, 303), μια από τις σημαντικότερες συμβολές του Μπιούρυ στην ιστορική επιστήμη ήταν η επτάτομη έκδοση της ιστορίας του Γίββωνος: Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (αρχική έκδοση σε 6 τ. από το 1776 έως το 1788), επιμ. J. B. Bury, 7 τ., Λονδίνο 1909-1914.

³ «The style of an author should be the image of his mind, but the choice and command of language is the fruit of exercise. Many experiments were made before I could hit the middle tone between a dull chronical and a rhetorical declamation» (Gibbon, *Miscellaneous works*, 1. 145). Πβ.: Τη φράση του γάλλου λογίου George-Louis Buffon, συγχρόνου του Γίββωνος: «ύφος είναι ο ίδιος ο άνθρωπος» («le style est l'homme même»).

⁴ «a lover of books» (Gibbon, *Miscellaneous works*, 1. 144). Το 1788 η βιβλιοθήκη του αριθμούσε περί τους 7.000 τόμους (Momigliano, 1966: 41). Πβ.: «Η αγάπη της μελέτης, ένα πάθος που αντλεί νέο σθένος από την απόλαυση, εφοδιάζει κάθε μέρα, κάθε ώρα, με μια αέναη πηγή ανεξάρτητης και νοητικής τέρψης και δεν αντιλαμβάνομαι οποιαδήποτε παρακμή των διανοητικών ικανοτήτων. Το αρχικό έδαφος έχει λίαν βελτιωθεί με την καλλιέργεια». [«The love of study, a passion which derives fresh vigour from enjoyment, supplies each day, each hour, with a perpetual source of independent and

¹ Ghosh, 1995: 148. Πβ.: Womersley, 1994, cvii: «Βρίσκεστε στο κατώφλι μιας από τις σπουδαιότερες αφηγήσεις στην Ευρωπαϊκή λογοτεχνία» [(«You are on the threshold of one of the greatest narratives in European literature» (*Decline and Fall of the Roman Empire*, τ. I, Εισαγωγή, cvii)]. Ό.π.: «*Η Παρακμή και Πτώση* είναι κλασικό έργο, και ως τέτοιο η σημασία της για εμάς είναι σε κάποιον βαθμό ανεξάρτητη τόσο ως προς την ακρίβεια των αναφορών της όσο και ως προς την τρέχουσα εγκυρότητα των κρίσεών της» [«*The Decline and Fall* is a classic, and as such its importance to us is to some degree unrelated to both the accuracy of its references and the current authoritativeness of its judgements.» (A note on the text, cviii)].

γλώσσας, η ευχέρεια της πέννας του, αλλά και η επιμέλεια και ακρίβεια της υποδειγματικής εργασίας και εμβριθούς του έρευνας, με εντύπωση στους κλασικούς συγγραφείς, εκ παραλλήλου με τη λογοτεχνική του διάθεση, διδάσκουν τη συνέπεια και την αφοσίωση στο έργο της συγγραφής. Ο ευρυμαθής Γίββων είναι ο λόγιος που αναζητεί στις παραγωγές των αιώνων, με συγκινητική εργατικότητα και απaráμιλλο ζήλο, τη φωτεινή λεπτομέρεια «η οποία θα επιβεβαίωνε τις καίριες ανακαλύψεις του ή θα ανέτρεπε τις υποθέσεις του».⁵

Το μεταφράζω, πολυεπίπεδη και δημιουργική δραστηριότητα, κινείται μεταξύ των ορίων επιστήμης (ή τεχνικής) και τέχνης, ως μεταβιβάσιμο περιεχόμενο ή λογοτεχνική δημιουργία, στοχεύοντας σε ένα δευτερογενές κείμενο, ισοδύναμο με το πρωτογενές.⁶ Δεδομένου ότι κάθε κείμενο εκφέρεται σε πολλαπλά επίπεδα (λεξιλογικό, σημασιολογικό, μορφοσυντακτικό, πραγματολογικό και υφολογικό), η ισοδυναμία συνήθως δεν είναι εφικτή σε όλα, οπότε προκύπτει η ανάγκη επιβεβλημένων μετατοπίσεων.⁷ Είναι εκείνες που υπηρετούν το νόημα και τον επικοινωνιακό σκοπό του πρωτοτύπου, αλλά ακολουθώντας τις συμβάσεις που διέπουν τα πολλαπλά επίπεδα της γλώσσας-στόχου. Κάθε μη επιβεβλημένη μετατόπιση «συνιστά αλλοίωση, που εμποδίζει την επίτευξη ισοδυναμίας».⁸

rational pleasure; and I am not sensible of any decay of the mental faculties. The original soil has been highly improved by cultivation» (Gibbon, *Miscellaneous works*, 1. 182-3)].

⁵ Στο *Δοκίμιο για τη Μελέτη της Λογοτεχνίας (Essai sur l'étude de la littérature)* (1761), ο Εδουάρδος Γίββων είχε περιγράψει τον λόγιο εν ώρα εργασίας («Je suis le littérateur dans son cabinet, je le vois entouré des productions de tous les siècles; sa bibliothèque e nest remplie: son esprit e nest éclairé, sans en être chargé. Il étend ses regards de tous côtés. L'auteur le plus éloigné du travail de l'instant, n'est pas oublié: un trait lumineux pourroit s'y rencontrer, qui confirmeroit les découvertes du critique ou qui ébranleroit ses hypothèses.»).

⁶ Βλ. Παπαδόπουλος, 1984: 26· Μπατσαλιά, 2000: 13.

⁷ Βλ. Μπατσαλιά, 2000.

⁸ Βλ. Μπατσαλιά, 2000. Πβ. τους όρους «εξαναγκασμός» και «επιλογή» των Vinay και Darbelnet (1958, όπ. αναφ.

Προϋπόθεση του προκειμένου μεταφραστικού εγχειρήματος ήταν η προσπάθεια σύλληψης του τρόπου σκέψης και αντίληψης του Γίββωνος, του πνεύματος της γλώσσας του.⁹ Απαραίτητη, επίσης, για την προσπέλαση του κειμένου κρίθηκε η οικείωση με το πλαίσιο αναφοράς της δημιουργίας του, δεδομένου ότι τα εξωκειμενικά στοιχεία (ο συγγραφέας και η ζωή του, η ιστορική συγκυρία, η περιρρέουσα ατμόσφαιρα) επιδρούν καθοριστικά στην ερμηνεία.¹⁰ Οι εξωγλωσσικές συνθήκες (context) επηρεάζουν τόσο το πρωτότυπο όσο και τη μετάφραση,¹¹ για παράδειγμα ο μεταφραστής ως προσωπικότητα, βούληση και τρόπος πρόσληψης.¹² Συνεπώς, το προϊόν της μεταφραστικής διαδικασίας προσδιορίζεται τόσο από το κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο της μετάφρασης όσο και από τις πολιτισμικές συντεταγμένες του πρωτότυπου κειμένου.¹³

Όταν εκδόθηκε ο εναρκτήριο τόμος της *Παρακμής και Πτώσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας* (17 Φεβρουαρίου 1776), το αγγλικό κοινό τον υποδέχτηκε με ανάμεικτα συναισθήματα: Πολλοί συμφώνησαν ότι πρόκειται για κλασικό έργο, ορισμένες κριτικές, ωστόσο, κυρίως από κληρικούς, αμφισβήτησαν τον τρόπο με τον οποίο διεξερχόταν το ζήτημα της χριστιανικής θρησκείας.¹⁴ Οι επικριτές του Γίββωνος τον κατηγορήσαν μεταξύ άλλων για ελιτισμό, πλαγιαρισμό, ανακρίβεια, ανειλικρίνεια, απροσεξία, ετεροδοξία, προκατάληψη,

στο Munday, 2002: 105): Ο πρώτος υποδηλώνει τις υποχρεωτικές μετατοπίσεις και μετατροπές, που οφείλονται σε διαφορές ανάμεσα στα δύο γλωσσικά συστήματα· η δεύτερη υποδηλώνει τις μη υποχρεωτικές μεταβολές, που οφείλονται στο προσωπικό ύφος και στις προτιμήσεις του μεταφραστή.

⁹ Πβ. Schleiermacher, 1838: 5

¹⁰ Βλ. Τσάφος, 2004: 97· Κουτσιβίτης, 1994: 8

¹¹ Connolly, 1998: 15

¹² Τσουτσοורה, 1997: 23. Πβ. Τσουτσοורה, 1997: 84: «Κάθε μεταφρασμένο έργο είναι καθρέφτης, όχι μόνο των συντελεστών του πρωτοτύπου, αλλά και του ιστορικού, κοινωνικού και φιλολογικού περιβάλλοντος στο οποίο έγινε η μετάφραση».

¹³ Τσάφος, 2004: 87

¹⁴ Noonkester, 1990: 399

παραλογισμό, υπερ-ορθολογισμό.¹⁵ Τα επίμαχα κεφάλαια είναι τα τελευταία του πρώτου τόμου, το 15 –που διακόπτει την αφηγηματική συνέχεια του έργου–¹⁶ και το 16. Αποτελούν θεματική ενότητα που αναφέρεται στην εξέλιξη της πρώιμης εκκλησίας –άνοδο και καθιέρωση του Χριστιανισμού– και τον ρόλο της στην παρακμή και την πτώση της αυτοκρατορίας.¹⁷

Στην Ελλάδα, όπως αναφέρει ο Κυρτάτας,¹⁸ οι συζητήσεις περί Γίββωνος άνοιξαν και έκλεισαν πριν από το τέλος του 19^{ου} αιώνα, για εθνικούς λόγους: Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο εχθρός του Βυζαντίου Γίββων μετατράπηκε σε εχθρό του έθνους, δεδομένου ότι οι Βυζαντινοί θεωρήθηκαν από την ελληνική διανόηση ο βασικότερος ενδιάμεσος κρίκος μεταξύ αρχαίων και νέων Ελλήνων, οι εγγυητές της ιστορικής συνέχειας.

1. Χαρακτηριστικά του γίββωνικού ύφους

Ο Γίββων αναζητούσε στην καλύτερη ιστορική γραφή τη γλωσσική κομψότητα □ ευλωτία αφενός, απλότητα και σαφήνεια αφετέρου στην υπηρεσία της αλήθειας.¹⁹ Η χρονολογική του ακρίβεια και η προσκόλληση στις γραπτές πηγές είναι μνημειώδεις: «αόριστες και αμφίβολες μεταφορές» («vague and doubtful metaphors») μπορεί να χρησιμοποιούνται από τον ποιητή □ ο ιστορικός θα

κερδίσει τόσο το ενδιαφέρον όσο και την εμπιστοσύνη του αναγνώστη παρουσιάζοντας την περιγραφή «αξιομνημόνευτων γεγονότων» («memorable events») «με την απλότητα της αλήθειας» («with the simplicity of truth») (III, xxvi). Τη σημασία της αλήθειας τόνισε επανειλημμένως, ενώ το ύφος του έχει χαρακτηριστεί μεγαλοπρεπές («“grand” and “majestic”») ²⁰ και πομπώδες («pompos») με την έννοια του επικού, μάλλον, παρά του στομφώδους.²¹ Επίσης, έχει περιγραφεί «ως αξιοπρεπές χωρίς επιτήδευση, και απέριτο χωρίς κοινοτοπία».²²

Χαρακτηριστική είναι η ειρωνεία του, ενώ διέπεται από μετριοπάθεια και επιφύλαξη, ισορροπία και ζεύγη αντίθεσης.²³ Επιλέγει τις λέξεις και πλαισιώνει τις φράσεις με τη μέγιστη προσοχή, πετυχαίνοντας ακρίβεια και σαφήνεια στην πρόζα του, ενώ η γλώσσα του καθίσταται όχημα για ηθικό σχολιασμό και έκφραση γενικών αληθειών:²⁴

²⁰ βλ. Hayes, 1966: 371

²¹ Dillon-Smith, 1982:475. Πβ.: «Κανείς δεν θα μπορούσε να αρνηθεί ότι πολλές από τις διατυπώσεις του Γίββωνος είναι αξιομνημόνευτες: λίγοι θα αρνούσαν ότι η πρόζα του έχει μια βέβαιη μεγαλοπρεπή ή επιβλητική κίνηση σαν το βάδισμα της ίδιας της ιστορίας» (Dillon-Smith, 1982: 480).

²² βλ. Dillon-Smith, 1982: 479

²³ Πβ., για παράδειγμα, το χωρίο (σ. 63): «και η μύηση διά του αίματος αντικαταστάθηκε από μια πιο ακίνδυνη μύηση διά του ύδατος. Η υπόσχεση θείας εύνοιας, αντί να περιοριστεί, μερικώς, στους απογόνους του Αβραάμ, προτάθηκε καθολικώς στον ελεύθερο και στον δούλο, στον Έλληνα και στον βάρβαρο, στον Ιουδαίο και στον Εθνικό.» («and to the initiation of blood, was substituted a more harmless initiation of water. The promise of divine favour, instead of being partially confined to the posterity of Abraham, was universally proposed to the freeman and the slave, to the Greek and to the barbarian, to the Jew and to the Gentile.» σ. 23)

²⁴ Dillon-Smith, 1982: 473-4. Πβ. «Υπήρξε πάντοτε τακτική μου να ρίχνω μια μεγάλη παράγραφο σε ένα μόνο καλούπι, να τη δοκιμάζω με το αυτί μου, να την αποθέτω στη μνήμη μου, αλλά να αναστέλλω τη δράση της πέννας έως ότου είχα δώσει την τελική στυλπνότητα στο έργο μου.» [«It has always been my practice to cast a long paragraph in a single mould, to try it by my ear, to deposit it in my memory, but to suspend the action of the pen till I had given the last polish to my work.» (Gibbon, *Miscellaneous Works*, 1. 153)].

¹⁵ Noonkester, 1990: 409

¹⁶ Αναφορικά με τη συγκρότηση των κεφαλαίων κατά θεματική ενότητα, πβ.: «και η φαινομενική παραμέληση της Χρονολογικής σειράς αντισταθμίζεται ασφαλώς από τις ανώτερες αξίες του ενδιαφέροντος και της ευκρίνειας» [«and the seeming neglect of Chronological order is surely compensated by the superior merits of interest and perspicuity» (Gibbon, *Miscellaneous works*, 1. 169)].

¹⁷ Ο J. M. Robertson τα δημοσίευσε υπό τον τίτλο *Ο Γίββων για τον Χριστιανισμό* (Gibbon on Christianity, Λονδίνο 1930) (Dillon-Smith, 1982: 482).

¹⁸ 2002: 111, 124, 202

¹⁹ Dillon-Smith, 1982: 469, 470, 472. Πβ.: «Η αλήθεια, η γυμνή, ανερευθρίαστη αλήθεια, η πρώτη αρετή της πιο σοβαρής ιστορίας» [«Truth, naked, unblushing truth, the first virtue of more serious history» (Gibbon, *Miscellaneous works*, 1. 1)].

and as the paths of error are various and infinite, the Gnostics were imperceptibly divided into more than fifty particular sects...

και καθώς οι ατραποί του λάθους είναι ποικίλες και άπειρες, οι Γνωστικοί διαιρέθηκαν ανεπαισθήτως σε περισσότερες από πενήντα ιδιαίτερες σχισματικές ομάδες...

The desire of perfection became the ruling passion of their soul; and it is well known, that while reason embraces a cold mediocrity, our passions hurry us, with rapid violence, over the space which lies between the most opposite extremes.

Η επιθυμία τελειότητας κατέστη το κυρίαρχο πάθος της ψυχής τους □ και είναι ευρέως γνωστό ότι ενώ η λογική ασπάζεται μια ψυχρή μετριότητα, τα πάθη μας μας ωθούν, με ορμητική σφοδρότητα, στην υπέρβαση του χώρου που βρίσκεται μεταξύ των πλέον αντίθετων άκρων.

Οι γενικές δηλώσεις περιλαμβάνουν κάποτε αλλαγή στον ενεστώτα χρόνο, προσδίδοντας μια άχρονη ιδιότητα στην αλήθεια που εκφράζεται. Εναλλακτική μορφή έκφρασης για απόδοση ηθικής θέσης και μεγαλύτερου βαθμού καθολικότητας στα συγκεκριμένα γεγονότα της ιστορίας είναι η αμεσότητα του πρώτου προσώπου ή η σύνδεση συγγραφέα και αναγνώστη στην αναζήτηση της αλήθειας, χρησιμοποιώντας το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο:²⁵

In the course of this important, though perhaps tedious, inquiry, I have attempted to display the secondary causes which so efficaciously assisted the truth of the Christian religion.

Στην πορεία αυτής της σημαντικής, αν και πιθανώς ανιαρής, έρευνας, επιχείρησα να εκθέσω τις δευτερεύουσες αιτίες που τόσο

αποτελεσματικά βοήθησαν την αλήθεια της Χριστιανικής θρησκείας.

We have already seen how various, how loose, and how uncertain were the religious sentiments of Polytheists.

Έχουμε ήδη δει πόσο ποικίλα, πόσο χαλαρά και πόσο αβέβαια ήταν τα θρησκευτικά (συν)αισθήματα των Πολυθεϊστών.

Αναφορικά με τις λεξικές επιλογές για ηθικές και αξιολογικές κρίσεις, χαρακτηριστικά είναι τα επίθετα holy (άγιος, ιερός) και pious (ευσεβής, ευλαβής), just (δίκαιος, πρέπων, ορθός) και τα παράγωγά του (unjust, justly, unjustly), worthy (άξιος, έντιμος), unworthy (ανάξιος, ευτελής), αλλά και τα ρήματα ηθικής κρίσης deplore (θρηνώ, ελεεινολογώ), deserve (αξίζω, δικαιούμαι) και disgrace (ατιμάζω, ντροπιάζω).²⁶ Ο ιστορικός επαινεί ή μέμφεται πράξεις και κίνητρα με όρους όπως: ²⁷ condemn/condemnation (καταδικάζω/ καταδίκη), degenerated (εκφυλισμένος), corrupt/corruption/corrupted (διαφθείρω/ διαφθορά/ διεφθαρμένος), abuse (καταχρώμαι/ κατάχρηση), decay (παρακμή, φθορά, αποσύνθεση), contagion (μόλυνση, μεταδοτική ασθένεια):

He must discover the inevitable mixture of error and corruption, which she contracted in long residence upon earth, among a weak and degenerate race of beings.

Πρέπει να ανακαλύψει την αναπόφευκτη μίξη λάθους και διαφθοράς, από την οποία αυτή προσβλήθηκε κατά τη μακρά παραμονή επί της γης, εν μέσω ενός αδύναμου και εκφυλισμένου γένους όντων.

But as long as the contributions of the Christian people were free and unconstrained, the abuse of their confidence could not be very frequent.

²⁵ Πβ. Dillon-Smith, 1982: 497-9

²⁶ Πβ. Dillon-Smith, 1982: 536-43

²⁷ Πβ. Dillon-Smith, 1982: 515, 544-552

Αλλά υπό την προϋπόθεση ότι οι εισφορές του Χριστιανικού λαού ήταν ελεύθερες και απεριόριστες, η κατάχρηση της εμπιστοσύνης του δεν μπορούσε να είναι πολύ συχνό φαινόμενο.

While that great body was invaded by open violence, or undermined by slow decay...

Μολονότι σ' αυτό το σπουδαίο σώμα εισέβαλε ανοιχτά η βία, ή το υπονόμεισε η αργή αποσύνθεση...

The contagion of these sceptical writings had been diffused far beyond the number of their readers.

Η μεταδοτική ασθένεια αυτών των σκεπτικιστικών γραπτών είχε διαδοθεί κατά πολύ πέραν του αριθμού των αναγνωστών τους.

Οι ετυμηγορίες του συχνά διατυπώνονται με εκφράσεις όπως: «in contradiction to every known principle of the human mind» («σε αντίθεση με κάθε γνωστή αρχή του ανθρώπινου νου») ή «The condemnation of the wisest and most virtuous of the Pagans, on account of their ignorance or disbelief of the divine truth, seems to offend the reason and humanity of the present age.» («Η καταδίκη των σοφότερων και πλέον ενάρετων Παγανιστών, λόγω της άγνοιας ή της δυσπιστίας τους ως προς τη θεϊκή αλήθεια, φαίνεται να προσβάλλει τη λογική και τον ανθρωπισμό του παρόντος αιώνας.»).

Επί τη βάση ιστορικών αποδείξεων και της γνώσης του για την ανθρώπινη φύση, ο φιλόσοφος-ιστορικός μεταφέρει στον αναγνώστη, με προσεκτικά σχεδιασμένη χρήση της γλώσσας, τις αβεβαιότητες και τις υποψίες του για τη σχέση φαίνεσθαι και είναι και την αμφισημία των κινήτρων:²⁸

vainly aspiring to imitate the perfection of angels, they disdained, or they affected to disdain, every earthly and corporeal delight.

ματαιώς φιλοδοξώντας να μιμηθούν την τελειότητα των αγγέλων, περιφρονούσαν, ή προσποιούνταν ότι περιφρονούν, κάθε επίγεια και σωματική απόλαυση.

The bishops... were sensible of the importance of these prerogatives, and covering their ambition with the fair pretence of the love of order...

Οι επίσκοποι... αντιλαμβάνονταν τη σημασία αυτών των προνομίων, και καλύπτοντας τη φιλοδοξία τους με την αμυδρή προσποίηση της αγάπης για την τάξη...

On public occasions the philosophic part of mankind affected to treat with respect and decency the religious institutions of their country; but their secret contempt penetrated through the thin and awkward disguise...

Σε δημόσιες περιστάσεις το φιλοσοφικό τμήμα της ανθρωπότητας προσποιείτο ότι μεταχειριζόταν με σεβασμό και ευπρέπεια τους θρησκευτικούς θεσμούς της χώρας του □ η μυστική του περιφρόνηση, όμως, εισέδνε μέσω της λεπτής και αδέξιας συγκαλύψης...

Αγαπημένα επιρρήματα του Διαφωτιστή φαίνεται να είναι τα faintly (αμυδρά), insensibly (αδιοράτως) και imperceptibly (ανεπαισθήτως), φέρνοντας στον νου στίχους του Αλεξανδρινού λογίου και μελετητή της γιββωνικής ιστορίας, Κ. Π. Καβάφη.²⁹

The prelates of the third century imperceptibly changed the language of exhortation into that of command...

²⁹ «Ανεπαισθήτως μ' έκλεισαν από τον κόσμο έξω» (Τείχη), «σχεδόν ανεπαισθήτως τον βίον συμπληρούσα» (Εκόμισα εις την Τέχνη). [Βλ. σχετικά: G. P. Savidis, «Cavafy, Gibbon and Byzantium» (1966). Στο Μικρά καβαφικά, Α', Ερμής, 1985. Diana Haas, «Cavafy's Reading Notes on Gibbon's Decline and Fall», *Folia Neohellenica*, (Amsterdam), IV, 1982, 25-96. Μιχάλης Περίδης, *Ο βίος και το έργο του Κωνσταντίνου Καβάφη*, Ίκαρος, Αθήνα, 1948].

²⁸ Πβ. Dillon-Smith, 1982: 521-2

Οι ιεράρχες του τρίτου αιώνα ανεπαίσθητως μετέβαλαν τη γλώσσα της προτροπής σε εκείνη της εντολής...

Their faith was insensibly fortified and enlarged

Η πίστη τους ενισχύθηκε και επεκτάθηκε αδιοράτως

When Christianity appeared in the world, even these faint and imperfect impressions had lost much of their original power.

Όταν ο Χριστιανισμός εμφανίστηκε στον κόσμο, ακόμη και αυτές οι αμυδρές και ατελείς εντυπώσεις είχαν απολέσει πολλή από την αρχική τους δύναμη.

Υπάρχουν, τέλος, ελάχιστοι αρχαϊσμοί στη γλώσσα, όπως: shewn (shown), aeras (eras), extasy (ecstasy), oeconomy (economy), foederative (federative), expence(s)/at the expence (expense), inlisted (enlisted).³⁰

Στην παρούσα εργασία η μεταφρασεολογική προσέγγιση εκκινεί από τα βασικά γνωρίσματα του πρωτοτύπου, ενώ το ύφος του συγγραφέα καθορίζει τις μεταφραστικές επιλογές και την καταλληλότερη, κατά το δυνατόν, γλωσσική διατύπωση, ώστε να μην υπάρξει υφολογική αλλοίωση,³¹ προσθήκη, δηλαδή, αισθητικών στοιχείων τα οποία δεν υπάρχουν σε αυτό. Εκ των ων ουκ άνευ κριτήριο καταλληλότητας αποτέλεσε η ανταπόκριση στις απαιτήσεις του αναγνώστη, και το σύγχρονο

γλωσσικό αίσθημα της γλώσσας-στόχου,³² ώστε να καταστεί το αλλότριο και απρόσιτο προσιτό και οικείο.

2. Μεταφρασεολογικός σχολιασμός – Παραδείγματα

Η μεταφραστική διαδικασία συνίσταται σε μια σειρά αποφάσεων και διαισθήσεων.³³ Η προκείμενη μετάφραση είναι διαγλωσσική, καθώς «το αρχικό γραπτό κείμενο (κείμενο-πηγή), που βρίσκεται στην αρχική φυσική γλώσσα (γλώσσα-πηγή)», μετατρέπεται «σε ένα γραπτό κείμενο (κείμενο-στόχο) σε μια άλλη φυσική γλώσσα (γλώσσα-στόχο)».³⁴ Η μετάφραση από την ξένη γλώσσα προς τη μητρική ενέχει μικρότερη δυσκολία από την αντίστροφη μετάφραση. Το εν λόγω κείμενο-πηγή, που απευθύνεται πρωτίστως στην επιστημονική κοινότητα, διαπνέεται από ιδιαίτερο δυναμισμό και υφολογικά χαρακτηρισμένη δομή.

Η προσπάθεια που κατεβλήθη από τη γράφουσα ήταν, αφού κατανοήσει το νόημα που επιθυμεί να μεταδώσει ο συγγραφέας, να παραμείνει όσο το δυνατόν εγγύτερα σε αυτόν, αναδημιουργώντας το ύφος του χωρίς να αδικήσει –ει δυνατόν– τη μεγαλοπρέπεια της γλώσσας του. Εργαζόμενη στο φάσμα του πόλου της πιστότητας στη μορφή και του πόλου της πιστότητας στο περιεχόμενο,³⁵ προσπάθησε

³⁰ Όλα τα παραδείγματα της ενότητας προέρχονται από το κεφάλαιο 15.

³¹ Πβ. Παπαδόπουλος, 1984: 21, 25, 26. Επίσης, Connolly (1998β: 5): «Εξίσου σημαντική με την ανάγνωση και την ερμηνεία ενός κειμένου προς μετάφραση είναι και η υφολογική του ανάλυση, η οποία είναι απαραίτητη για τον καθορισμό των προτεραιοτήτων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στο μικρο-επίπεδο. Το ύφος αποτελεί ένα από τα στοιχεία που διαφοροποιούν τη λογοτεχνική μετάφραση από άλλα είδη μετάφρασης».

[http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/history/Anakoinosis_Eisigiseis2/History_8.htm, σελ. 9]

³² Πβ. Κακριδής (1936¹, 1984⁶: 4, 8, 15)· Παπαδόπουλος (1984: 23, 26). Επίσης, ο Connolly (1998: 17) επισημαίνει σχετικά: «η μετάφραση, και ειδικότερα η μετάφραση λογοτεχνικών κειμένων, είναι την ίδια στιγμή ερμηνεία και δημιουργία μαζί, άρα οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων οι οποίες ενέχονται σ' αυτήν είναι δύο ειδών: α. μεταξύ των πιθανών ερμηνειών του “νοήματος” ενός κειμένου, και β. μεταξύ των τρόπων έκφρασης αυτού του “νοήματος” στη γλώσσα-στόχο». Πβ. Eco (1997: 486, όπ. αναφ. στο Τσάφος, 2004: 90): «Το ζητούμενο είναι να κατανοήσουμε τις εκφράσεις που σχηματίζονται σύμφωνα με το πνεύμα μιας γλώσσας-πηγή και να εφεύρουμε μια ικανοποιητική παράφραση που να σέβεται το πνεύμα της γλώσσας-στόχου».

³³ Πβ. Κόνολι, 2012: 17

³⁴ Munday, 2002: 24

³⁵ Αναδιατυπώσεις των όρων «λέξη προς λέξη» και «έννοια προς έννοια» (Munday, 2002: 55-6)

να αποφύγει ασυνήθιστους τρόπους έκφρασης και αδεξιότητες, αποκλίνοντας από την κυριολεκτική μετάφραση όποτε το απαιτούσαν η απόδοση του νοήματος και η ευχέρεια της σύνθεσης.

Οι προϋποθέσεις που συμβάλλουν στο μεταφραστικό επίτευγμα συναρτώνται με την έννοια της μεταφρασιμότητας, η οποία περιγράφει «την ενδιάθετη δυνατότητα του κειμένου να προσφέρεται στη μετάφραση», και η οποία διαχωρίζεται από το δυσμετάφραστο ενός έργου, τον συντελεστή της μεταφραστικής του δυσκολίας, που «δεν είναι παρά ένας και μόνον παράγοντας της μεταφρασιμότητας».³⁶ «η μεταφρασιμότης είναι... η πιθανότητα να συντελεσθεί η μεταφραστική διαδικασία... ενός κειμένου» «το δυσμετάφραστο ανάγεται σε ειδοποιά χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου κειμένου».

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, και χάριν παραδείγματος, ακολουθεί η παρουσίαση χωρίων του κειμένου, σε μια προσπάθεια αναγνώρισης δυσκόλως προσβάσιμων κειμενικών παραγόντων και της επεξεργασίας που προαπαιτεί το κείμενο-πηγή. Για τον σκοπό αυτόν, παρατίθενται επικουρικά τα αντίστοιχα αποσπάσματα από την υπάρχουσα μετάφραση που κυκλοφορεί,³⁷ η οποία αξιοποιείται για την παραγωγή νέου μεταφραστικού έργου, πρόταση εναλλακτικών λύσεων και ερμηνευτικών απόψεων.³⁸ Εξάλλου, οι ποικίλες μεταφραστικές εκδοχές μπορούν «να βοηθήσουν... στην προσληψη του νοήματος, κυρίως σε δυσνόητα ή

δυσαναγνώσιμα αποσπάσματα.»³⁹ Η ενδεικτική αντιπαραβολή φωτίζει τις επιλογές που ακολουθεί ο κάθε μεταφραστής, τι επιτυγχάνει με την εκάστοτε προκριθείσα μεταφραστική επιλογή, και τις θεωρητικές του βάσεις. Η παράλληλη παράθεση των δύο προσεγγίσεων εν προκειμένω –η πρώτη εγγύς στο πρωτότυπο, η δεύτερη ελεύθερη αναδημιουργία– αναδεικνύει αφενός ότι η μετάφραση αποτελεί και ερμηνεία, αφετέρου ότι συνδέεται με τον σκοπό για τον οποίο γράφτηκε.

Παραθέματα

- σ. 20, σειρές 3-4

While that great body was invaded by open violence, or undermined by slow decay

Η πρώτη στρατηγική που έχει ο μεταφραστής στη διάθεσή του είναι η κατά λέξη μετάφραση.⁴⁰ Η «πιστότητα» στο πρωτότυπο κείμενο θα οδηγούσε στην επιλογή: «Μολονότι αυτό το σπουδαίο σώμα καταπατήθηκε από ανοιχτή βία, ή υπονομεύτηκε από αργή αποσύνθεση». Μια εναλλακτική ως δηλωτική ερμηνείας θα ήταν: «Μολονότι στη σπουδαία αυτή αυτοκρατορία εισέβαλε ανοιχτά η βία, ή υπονομεύτηκε από αργή αποσύνθεση». Προτιμότερη ως προς το μεταφραστικό αποτέλεσμα θεωρήθηκε η τελική επιλογή: «Μολονότι σ' αυτό το σπουδαίο σώμα εισέβαλε ανοιχτά η βία, ή το υπονόμωσε η αργή αποσύνθεση».

[«Ενώ το τεράστιο κράτος εδέχετο βίαια πλήγματα και τα θεμέλιά του υπενομεύοντο από την αργή αποσύνθεσι»]

- σ. 21, σειρές 6-7

The union and discipline of the Christian republic, which gradually formed an independent and increasing state in the heart of the Roman empire.

³⁶ Τσούτσουρα, 1997: 131, 137

³⁷ Σε πολυτονικό σύστημα γραφής. *ΓΙΒΒΩΝ. Ιστορία της Παρακμής και Πτώσεως της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας*. Τόμος Β1' (285 μ.Χ.-313 μ.Χ.). Από τον Διοκλητιανό και τις διώξεις μέχρι τον Κωνσταντίνο και την απόφασί του να κτίση μία νέα Πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας: την Κωνσταντινούπολι. Μτφρ.: Διονύσιος Χατζόπουλος, επιμ.: Βλαδίμηρος Ψιακής. Αθήνα: Eurobooks, 2012. Η μετάφραση των τόμων Α' (2003) και Γ' (2005) στα ελληνικά έγινε από τον Αργύρη Παπαβασιλείου («Ελεύθερη Σκέψις»). Επίσης, στα ελληνικά μεταφράστηκε και εκδόθηκε δίγλωσσο το 28^ο κεφάλαιο: Μτφρ.: Αφροδίτη Θεοδορακάκου, επιμ. σειράς: Δημήτρης Αλεξάκης. Αθήνα: Γαβριηλίδης, 2001.

³⁸ Τσούτσουρα, 1997: 95-6

³⁹ Τσάφος, 2004: 94

⁴⁰ Πβ. Μιχαηλίδου, 2012: 93

Η χρήση του όρου «state» οδήγησε σε περιφραστική – ερμηνευτική μεταφραστική επιλογή: «Την ένωση και το σύστημα κανόνων του Χριστιανικού πολιτεύματος, το οποίο συγκρότησε βαθμιαίως έναν ανεξάρτητο και αναπτυσσόμενο οργανισμό με δική του εξουσία στην καρδιά της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.» Η φράση «Την ένωση και το σύστημα κανόνων» προκρίθηκε έναντι της εναλλακτικής «Το ενωτικό πνεύμα και την πειθαρχία».

[«Την ενότητα και την πειθαρχία των Χριστιανικών κοινοτήτων, οι οποίες προοδευτικά εδημιούργησαν μία ανεξάρτητη και αυξανόμενη οντότητα στην καρδιά της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.»]

- σ. 23, σειρές 10-14

From the beginning of the world, an uninterrupted series of predictions had announced and prepared the long expected coming of the Messiah, who, in compliance with the gross apprehensions of the Jews, had been more frequently represented under the character of a King and Conqueror, than under that of a Prophet, a Martyr, and the Son of God.

Μια από τις πρώτες αποδόσεις ήταν: «Από της ενάρξεως του κόσμου, μια αδιάλειπτη σειρά προβλέψεων είχαν αναγγείλει και προπαρασκευάσει την επί μακρόν αναμενόμενη έλευση του Μεσσία, ο οποίος, συμφώνως προς τις χονδρικές/ συνολικές ανησυχίες των Ιουδαίων, είχε συχνότερα απεικονιστεί υπό τον χαρακτήρα Βασιλέως και Κατακτητή, παρά ενός Προφήτη, ενός Μάρτυρα και του Υιού του Θεού.» Στο επιλεγμένο απόσπασμα η μεταφραστική δυσκολία έγκειται στο επίθετο «gross», το οποίο ηχεί αφύσικα αν μεταφραστεί «χονδρικές» (ή «συνολικές»). Το δυσμετάφραστο οδήγησε στην ερμηνευτική λύση «ελλείψει καλλιεργείας», και οι αναθεωρήσεις στην τελική εκδοχή: «Από καταβολής κόσμου, μια αδιάλειπτη σειρά προβλέψεων είχε αναγγείλει και προετοιμάσει την επί μακρόν

αναμενόμενη έλευση του Μεσσία, ο οποίος, συμφώνως προς τους –ελλείψει καλλιεργείας– φόβους των Ιουδαίων, είχε συχνότερα απεικονιστεί με την προσωπικότητα Βασιλέως και Κατακτητή, παρά με εκείνη Προφήτη, Μάρτυρα και του Υιού του Θεού.»

[«Από την αρχή του κόσμου, μία αδιάκοπη σειρά προφητειών είχε αναγγείλει και προετοιμάσει την επί μακρόν αναμενόμενη άφιξη του Μεσσία, ο οποίος, για να ικανοποιηθούν οι επιθυμίες των Ιουδαίων, παρουσιάζετο πιο συχνά ως Βασιλέας και Κατακτητής, και όχι ως Προφήτης, Μάρτυρας, ή γιος του Θεού.»]

- σ. 35-36: σειρές 1-3

The real or imaginary prodigies, of which they so frequently conceived themselves to be the objects, the instruments, or the spectators, very happily disposed them to adopt with the same ease, but with far greater justice, the authentic wonders of the evangelic history;

Προκειμένου αφενός να καταστεί η μετάφραση οικεία και φυσική στα ελληνικά, ώστε να μην προκαλεί την εντύπωση ότι είναι ασυνήθιστη, αφετέρου να μην υπάρξει παρερμηνεία, ο μεταφραστής παρεμβαίνει στη σειρά των λέξεων: «Τα πραγματικά ή φανταστικά θαύματα, των οποίων τα αντικείμενα, τα όργανα ή οι θεατές συλλάμβαναν τόσο συχνά να είναι ο εαυτός τους, τους διέθεταν πολύ ευχάριστα ώστε να αποδεχτούν με την ίδια ευκολία, αλλά πολύ πιο δικαιολογημένα, τα αυθεντικά θαύματα της ευαγγελικής ιστορίας□».

[«Τα αληθινά ή φανταστικά θαύματα, των οποίων τόσο συχνά ενόμιζαν πως ήταν το αντικείμενο, το όργανο, ή οι θεατές, τους προδιέθεσαν ευνοϊκά για την υιοθέτησι με την ίδια ευχέρεια, αλλά με υψηλότερο βαθμό εμπιστοσύνης, των αυθεντικών θαυμάτων της ευαγγελικής ιστορίας□»]

- σ. 55, σειρές 23-25

...and, in the reign of Diocletian, the palace, the courts of justice, and even the army, concealed a multitude of Christians, who endeavoured to reconcile the interests of the present, with those of a future, life.

Η στίξη στον Γίββωνα είναι χαρακτηριστική. Στο συγκεκριμένο χωρίο η ύπαρξη των κομμάτων προσδιορίζει τη μετάφραση του «present»: «και, στη βασιλεία του Διοκλητιανού, το παλάτι, τα δικαστήρια, (και) ακόμη και ο στρατός, έκρυβαν πλήθος Χριστιανών, οι οποίοι πάσχιζαν να συμφιλιώσουν τα συμφέροντα της παρούσας με εκείνα της μέλλουσας ζωής». Παρόμοια είναι η χρήση και η θέση των κομμάτων στα παραδείγματα που ακολουθούν.

[«και κατά την περίοδο της βασιλείας του Διοκλητιανού, τα ανάκτορα, τα δικαστήρια, και ακόμη και ο στρατός έκρυβαν ένα πλήθος Χριστιανών, που προσπαθούσαν να συμβιβάσουν τα συμφέροντα του παρόντος με αυτά της μέλλουσας ζωής»]

- σ. 21, σειρές από τέλος 13-15

The current of zeal and devotion, as it was contracted into a narrow channel, ran with the strength, and sometimes with the fury, of a torrent.

«Το ρεύμα ζήλου και αφοσίωσης, καθώς διοχετευόταν σε ένα στενό κανάλι, έτρεχε με την ισχύ, και ενίοτε με τη μανία, χειμάρρου.»

[«Το δε ρεύμα που εδημιουργούσαν ο φανατισμός και η αφοσίωσις στην θρησκεία τους, εκυλούσε σε ένα στενό αυλάκι, που σε ορισμένες περιπτώσεις μετετρέποντο σε άγριο χείμαρρο»]

- σ. 29, σειρές από τέλος 9-11

With this favourable prepossession they summoned to their aid the science, or rather the language, of Metaphysics.

«Με αυτή την ευνοϊκή προδιάθεση κάλεσαν την επιστήμη να τους συνδράμει, ή μάλλον τη γλώσσα, της Μεταφυσικής.»

[«Βασιζόμενοι σ' αυτήν την ευνοϊκή αρχή εκάλεσαν σε βοήθεια την επιστήμη, ή μάλλον την γλώσσα, της μεταφυσικής»]

Ως κλείσιμο της παρουσίασης παραδειγμάτων από το συγκεκριμένο κείμενο, επιλέχθηκε ένα εκτενέστερο παράθεμα που συνιστά μεταφραστική πρόκληση, χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό μεταφραστικής δυσκολίας, και στο οποίο κατεβλήθη ιδιαίτερη προσπάθεια να μην προδοθεί η ομορφιά της γλώσσας και το υψηλό ύφος του λογίου:

- σ. 26, σειρές 4-13

The Mosaic account of the creation and fall of man was treated with profane derision by the Gnostics, who would not listen with patience to the repose of the Deity after six days labour, to the rib of Adam, the garden of Eden, the trees of life and of knowledge, the speaking serpent, the forbidden fruit, and the condemnation pronounced against human kind for the venial offence of their first progenitors. The God of Israel was impiously represented by the Gnostics, as a being liable to passion and to error, capricious in his favour, implacable in his resentment, meanly jealous of his superstitious worship, and confining his partial providence to a single people, and to this transitory life. In such a character they could discover none of the features of the wise and omnipotent father of the universe.

«Η Μωσαϊκή περιγραφή της δημιουργίας και της πτώσης του ανθρώπου αντιμετωπίστηκε με βέβηλο εμπαιγμό από τους Γνωστικούς, οι οποίοι δεν άκουγαν με υπομονή περί της ανάπαυσης της Θεότητας έπειτα από έξι ημέρες εργασίας, περί του πλευρού του Αδάμ, του κήπου της Εδέμ, των δένδρων της ζωής και της γνώσης, του ομιλούντος όφεως, του απαγορευ-

μένου καρπού, και της καταδίκης που απηγγέλθη εναντίον του ανθρώπινου γένους για το αφέσιμο αμάρτημα των πρώτων προγόνων του. Ο Θεός του Ισραήλ παρουσιαζόταν ασεβώς από τους Γνωστικούς ως ένα ον που υπόκειται σε πάθος και λάθος, ιδιότροπο ως προς την εύνοιά του, αδυσώπητο ως προς τη μνησικακία του, υπερασπιζόμενο μικροπρεπώς και ζηλοτύπως τη δεισιδαίμονα λατρεία του, και περιορίζον τη μεροληπτική του πρόνοια σε έναν και μόνο λαό, και σε αυτόν τον εφήμερο βίο. Σε μια τέτοια προσωπικότητα δεν μπορούσαν να ανακαλύψουν κανένα από τα χαρακτηριστικά του σοφού και παντοδύναμου πατέρα του σύμπαντος.»

[«Η Μωσαϊκή εξιστόρησης της δημιουργίας και της πτώσεως του ανθρώπου αντιμετωπίστη με βέβηλο χλευασμό από τους Γνωστικούς που δεν μπορούσαν να ακούσουν με υπομονή τα περί την ανάπαυσι του Θεού μετά από εργασία έξι ημερών, τα σχετικά με την πλευρά του Αδάμ, τα του κήπου της Εδέμ, τα περί τα δένδρα της ζωής και της γνώσεως, την ιστορία του ομιλούντος ερπετού, του απαγορευμένου καρπού, και τελικά τα της καταδίκης ολόκληρου του ανθρωπίνου είδους, για την τέλεσι ενός συγχωρητέου αδικήματος από τους προγόνους του. Ο θεός του Ισραήλ παρουσιάσθη ασεβώς από τους Γνωστικούς, ως υποχείριος παθών και σφαλμάτων, ιδιότροπος στην εύνοιά του, άτεγκτος στην οργή του, κακόζηλος στην πλήρη προκαταλήψεων λατρεία του, περιορίζοντας την πρόνοιά του σε έναν και μοναδικό λαό, και στην παρούσα προσωρινή ζωή. Σ' ένα παρόμοιο χαρακτήρα, τους ήταν αδύνατον να ανακαλύψουν κάποιο από τα χαρακτηριστικά του σοφού και παντοδύναμου Πατέρα της οικουμένης.»]

Συμπέρασμα

Η ανάλυση ζητημάτων που σχετίζονται με τη μεταφραστική διαδικασία και προβλημά-

των που ενυπάρχουν και αναφέρονται στην αναμέτρηση με ένα κείμενο του ύψους και του ύφους του Εδουάρδου Γίββωνος αναδεικνύουν την ευθύνη και το χρέος για μεταφραστικές επιλογές σε μια προσπάθεια διατήρησης ισορροπίας: σύμπνοια με το πρωτότυπο, ανάδειξη των υφολογικών τρόπων του συγγραφέα, πολιτογράφηση του μεταφράσματος στη γλώσσα-στόχο. Η ενασχόληση με το παρόν έργο καταλήγει στον απαραίτητο αναστοχασμό επί της μεταφραστικής προσέγγισης που ακολουθήθηκε και της αποτελεσματικότητάς της: Οδήγησε η αναθεώρηση των προσχεδίων σε ικανοποιητικές τελικές επιλογές; Εργάστηκαν το αντί και οι ηχητικές μνήμες ώστε το κείμενο να ηχεί σωστά; Δύναται ο σύγχρονος αναγνώστης να αναγνωρίσει το ιδιαίτερο ύφος χωρίς να απολέσει το νόημα του μηνύματος;

Αυτό που έγινε συνείδηση στη γράφουσα είναι ότι η επίτευξη απλώς λειτουργικής ισοδυναμίας δεν συνιστά ικανή συνθήκη για επιτυχή μετάφραση. Οι λεπτές αποχρώσεις, η ανίχνευση της συγγραφικής προθετικότητας, η αδιάλειπτη μετάβαση από το πρωτότυπο στο μετάφρασμα και αντιστρόφως, οι μικρές γλωσσολογικές μεταβολές, επέτειναν ανεπαισθήτως την επίγνωση αγνοίας και την ανάγκη διά βίου μαθητείας, όπως ενδεχομένως θα μπορούσε να διατυπωθεί με την πένα του – έμπλεου πνευματικού ζήλου– Γίββωνος. Είναι το μελαγχολικό καθήκον της αυτοαναίρεσης και της αέναης δέσμευσης, στον ταραχώδη αυτό βίο, όπως ίσως πάλι θα έλεγε, για άσκηση και καλλιέργεια στην επιμέλεια, στη σπουδή, στην έρευνα. «Η δική μου ψυχαγωγία είναι το κίνητρό μου, και θα είναι η ανταμοιβή μου».⁴¹ Το γραπτό κείμενο καλεί σε συνομιλία, και, αφού το μεταφράζειν συνιστά επικοινωνιακή πράξη, η συγκινησιακή εμπλοκή είναι αναπόφευκτη. Το πέρας της εργασίας αυτής φέρνει

⁴¹ «My own amusement is my motive, and will be my reward» (Gibbon, *Miscellaneous works*, 1. 1).

στον νου τα λόγια του ιστορικού της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας για την ολοκλήρωση του έργου του (η οποία συντελέστηκε το 1787):

Δεν θα αποκρύψω το πρώτο συναίσθημα χαράς για την ανάκτηση της ελευθερίας μου... Αλλά η υπερηφάνειά μου συντόμως ταπεινώθηκε, και μια νηφάλια μελαγχολία απλώθηκε στον νου μου, με την ιδέα ότι είχα εγκαταλείψει παντοτινά μια παλαιά και ευχάριστη συντροφιά...⁴²

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

ΓΙΒΒΩΝ. *Ιστορία της Παρακμής και Πτώσεως τη Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας*. Τόμος Β1' (285 μ.Χ.-313 μ.Χ.). Από τον Διοκλητιανό και τις διώξεις μέχρι τον Κωνσταντίνο και την απόφασί του να κτίση μία νέα Πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας: την Κωνσταντινούπολι. Μτφρ.: Διονύσιος Χατζόπουλος, επιμ.: Βλαδίμηρος Ψιακής. Αθήνα: Eurobooks, 2012

BROWN, P. (2000). *Η κοινωνία και το Άγιο στην ύστερη Αρχαιότητα*. Μτφρ.: Αλεξάνδρα Παπαθανασοπούλου. Αθήνα: Άρτος Ζωής.

CONNOLLY, D. (1998). «Λογοτεχνική μετάφραση: σε τι χρησιμεύει η θεωρία;». Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, *Η Γλώσσα της Λογοτεχνίας και η Γλώσσα της Μετάφρασης*. Πρακτικά Ημερίδας (24 Μαΐου 1997), Θεσσαλονίκη, σσ. 13-23.

[\[http://www.greek-language.gr/greekLang/literature/studies/literature_translation/01_conolly.html\]](http://www.greek-language.gr/greekLang/literature/studies/literature_translation/01_conolly.html)

⁴² «I will not dissemble the first emotion of joy on the recovery of my freedom ... But my pride was soon humbled, and a sober melancholy was spread over my mind, by the idea that I had taken an everlasting leave of an old and agreeable companion ...» (Gibbon, *Miscellaneous works*, 1. 170).

CONNOLLY, D. [1998β]. «Η μετάφραση της ποίησης: Προλεγόμενα μιας συζήτησης». *Μεταποίηση: 6 (+1) μελέτες για τη μετάφραση της ποίησης*. Αθήνα: Ύψιλον, χ.χ., σσ. 13-26

[\[http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/history/Anakoinoseis_Eisigiseis2/History_8.htm\]](http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/history/Anakoinoseis_Eisigiseis2/History_8.htm)

ΚΑΚΡΙΑΔΗΣ, Ι. Θ. (1936¹, 1984⁶). *Το μεταφραστικό πρόβλημα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της «ΕΣΤΙΑΣ».

ΚΟΝΟΛΙ, Ντ. (2012). *Ο μεταφραστής και ο ποιητής: Μια εκλεκτική συγγένεια*. Αθήνα: Ύψιλον/Βιβλία.

ΚΟΥΤΣΙΒΙΤΗΣ, Β. (1994). «Βασικές έννοιες». *Θεωρία της μετάφρασης*. Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, σσ. 25-48.

[\[http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/history/Anakoinoseis_Eisigiseis2/History_14.htm\]](http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/history/Anakoinoseis_Eisigiseis2/History_14.htm)

ΚΥΡΤΑΤΑΣ, Δ. Ι. (2002). *Κατακτώντας την αρχαιότητα*. Αθήνα: Πόλις.

ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ, Ά. (2012). *Ali Smith, «The First Person and Other Stories»: Πρωτότυπη Μετάφραση, Σχολιασμός και Θεωρία*. Διπλωματική Εργασία, ΠΜΣ «Δημιουργική Γραφή».

ΜΠΑΤΣΑΛΙΑ, Φ. (2000). «Η συμβολή της θεωρητικής κατάρτισης στην εκπαίδευση μεταφραστών». *Περί Μεταφράσεως-Σύγχρονες Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Κατάρτι, σσ. 13-22.

MUNDAY, J. (2002). *Μεταφραστικές σπουδές: Θεωρίες και εφαρμογές*. Μτφρ. Ά. Φιλίππτος, Αθήνα: Μεταίχμιο.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. Α. (1984). *Μελέτες πάνω σε θέματα μετάφρασης*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.

ΤΣΑΦΟΣ, Β. (2004). *Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και γλώσσας: Για μια εναλλακτική μαθητεία στον αρχαίο κόσμο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

ΤΣΟΥΤΣΟΥΡΑ, Μ. (1997). *Μετάφραση και Ερμηνευτική*. Αθήνα: Ύψιλον.

Ξενόγλωσση**Πρωτογενής**

GIBBON, E. (1776, 1994). *Decline and Fall of the Roman Empire*, 3 τ., τ. I, κεφ. 15. Επιμ.: David Womersley. Λονδίνο: Penguin Classics.

[<http://www.ccel.org/g/gibbon/decline/volume1/chap15.htm>]

GIBBON, E. (1796). *The miscellaneous works of Edward Gibbon esq.*, ed. John, Lord Sheffield (2 vols.).

[<http://ota.ahds.ac.uk/text/4652.html>]

GIBBON, E. (1984). *Memoirs of My Life*, Penguin Books.

Δευτερογενής

DILLON-SMITH, D. D. (1982). *The historian as moralist: A study of Edward Gibbon and «The Decline and Fall of the Roman Empire»*. Thesis, University of Wollongong Thesis Collection.

GHOSH, P. R. (1995). Gibbon's First Thoughts: Rome, Christianity and the Essai sur l'Étude de la Littérature 1758-61. *The Journal of Roman Studies*, 85, 148-164.

HAYES, C. W. (1966). A Study in Prose Styles: Edward Gibbon and Ernest Hemingway. *Texas Studies in Literature and Language*, 7, 4, 371-386.

MOMIGLIANO, A. D. (1966). «Gibbon's Contribution to Historical Method». *Studies in Historiography*. London, σσ. 40-55 [πρώτη δημοσίευση στο *Historia* 2 (1953-4): 450-64].

NOONKESTER, M. C. (1990). Gibbon and the Clergy: Private Virtues, Public Vices. *The Harvard Theological Review*, 83, 4, 399-414.

SCHLEIERMACHER, F. «Μεταφραστικές μέθοδοι» (μτφρ. Ηλίας Τσιριγκάκης)

[Η πραγματεία «Σχετικά με τις διαφορετικές μεθόδους μετάφρασης» εκφωνήθηκε από τον Schleiermacher την 24^η Ιουνίου 1813 στη Βασιλική Ακαδημία των Επιστημών στο Βερολίνο. Ανατυπώνεται από την έκδοση: *Friedrich Schleiermacher's sammtliche Werke, Dritte Abteilung: Zur Philosophie*, τ. 2, Βερολίνο 1838, σ. 207-245].

[http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/education/translation/proposal_studies/page_004.html].